

Ampt Epe

NR. 66 - maart 1984

REDACTIE: R. Paasman, Beekstraat 46, 8162 HB Epe.
Tel.: 05780 - 12048.

Het blad verschijnt 4 keer per jaar en wordt gratis
toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging
"Ampt Epe".

"AMPT EPE"

HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE.

De vereniging stelt zich o.m. tot doel:

- het opwekken en versterken van de belangstelling voor
de geschiedenis van de Gemeente Epe.

Lidmaatschap f 15.-- per jaar.

Bestuur:

Voorzitter : G.S. van Lohuizen,
Ijsseldijk 12,
8194 LD Veessen.
Tel.: 05783 - 245.

Secretaris/
Penningmeester : W. van Putten,
Hoofdstraat 80,
8162 AL Epe.
Tel.: 05780 - 13579.

Leden : L. Endendijk
W. Terwel
F. Zandstra

Giro: 119.40.15. t.n.v. Penningmeester "Ampt Epe" te
Epe.

I.S.S.N. nr. 0166 - 2023.

Inhoud

	BLZ.
ARCHEOLOGIE IN DE GEMEENTE EPE (8) De mogelijkheid van préhistorische wegen in de omgeving van Epe Door C.A. van Baarle	3
VELDNAMEN TE OENE (8) Door F. Zandstra	14
WILLEM VAN TONGEREN Door G.S. van Lohuizen	18
MIEPERDEMOPSANTE Door Th. W. Scholten	26
IN MEMORIAM DS. J.L. KEIJZER Door R. Paasman	27
VAN DE REDACTIE Door R. Paasman	28
VAN DEN BURG Door E.J. van den Burg	30
MIJLPALEN Door mej. P.E. Berkhout	31
BOEKEN-NIEUWS Door mevr. D. te Riele	34

Archeologie in de Gemeente Epe (8)

De mogelijkheid van préhistorische wegen in de omgeving van Epe

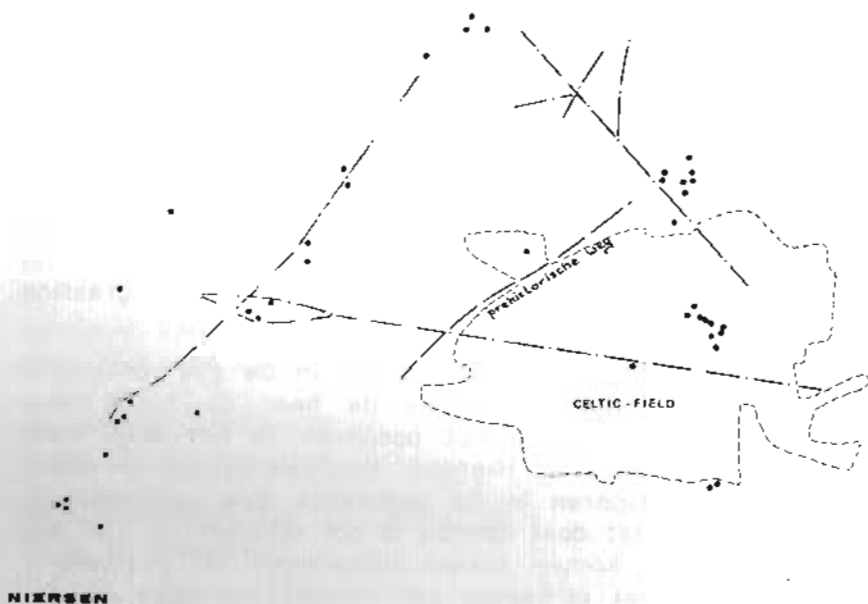
In de heidevelden van de Veluwe treffen wij tal van karresporen aan, ook wel trekwegen genoemd. Deze karresporen zijn zichtbaar aan de vele parallel lopende greppels. In de greppels groeit dikwijls het pijpestrootje, waardoor de karresporen duidelijk accentueren in de heidevelden. De laatste jaren echter is de zichtbaarheid van de karresporen minder geworden door de vergrassing van de heidevelden.

Het opsporen van deze oude wegen in de gemeente Epe werd gedeeltelijk gedaan door de heer C. Stork door middel van luchtfoto's. Het opsporen in het veld werd door ons zelf verricht. Hierdoor kon een belangrijk deel van deze karresporen in de gemeente Epe gereconstrueerd worden. Het doel daarbij is om uiteindelijk tot een onderscheid te komen tussen historische en préhistorische wegen. Het is tevens een middel om oude nederzettingen op te sporen.

Door kartering van de karresporen zijn we tot een mogelijke paleotopografie (dit is de juiste plaats van archeologische vondsten en hun onderling verband in de ruimte te bestuderen) van préhistorische grafheuvels gekomen. Nabij vrijwel alle grafheuvels in de gemeente Epe zijn karresporen waar te nemen. Ze leiden, op enkele uitzonderingen na, van grafheuvel tot grafheuvel. Indien men de verspreidingskaart van grafheuvels in de gemeente Epe bekijkt, dan valt een aantal rijen waar te nemen. Kenmerkend is wel de 8 km lange denkbeeldige lijn tussen Epe en Niersen, waarlangs minimaal 37 grafheuvels hebben gelegen. Bij de kartering van de karresporen is gebleken, dat ze vrijwel exact de grafheuvelreeks volgen van Epe tot Niersen.

Dit systeem van grafheuvelreeksen met in dezelfde

richting lopende karresporen komt viermaal duidelijk voor in onze gemeente, nl. Epe - Niersen, Epe - Tongeren, Epe - Renderklippen en Laarstraat - Gortel.

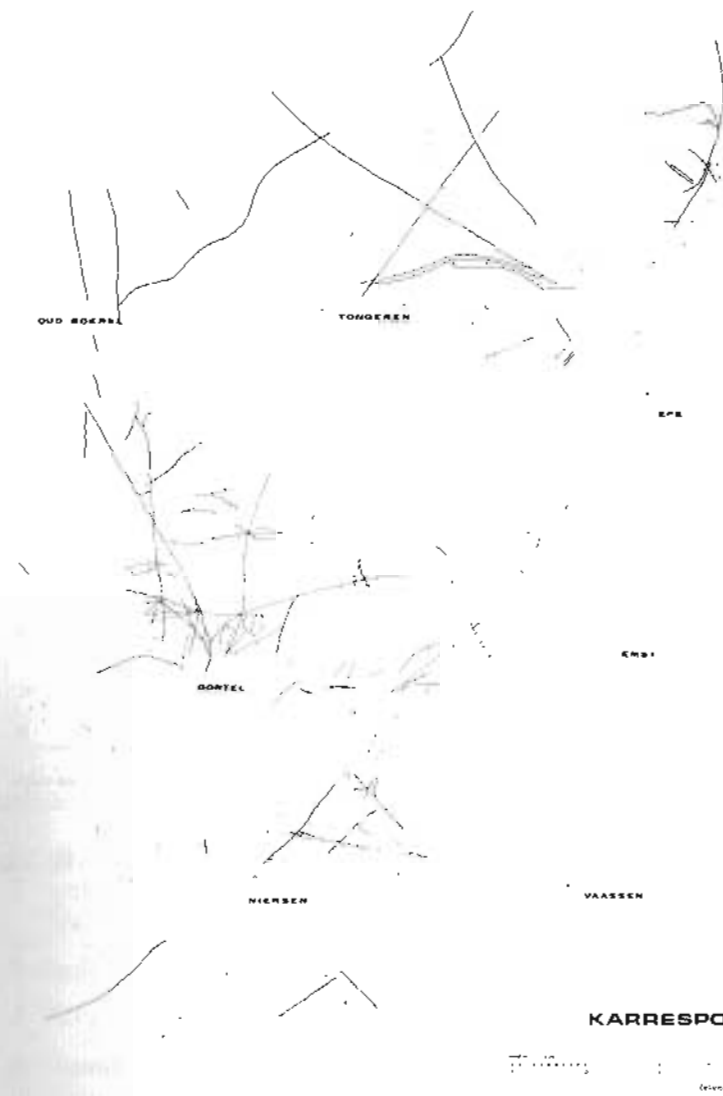

NIERSEN

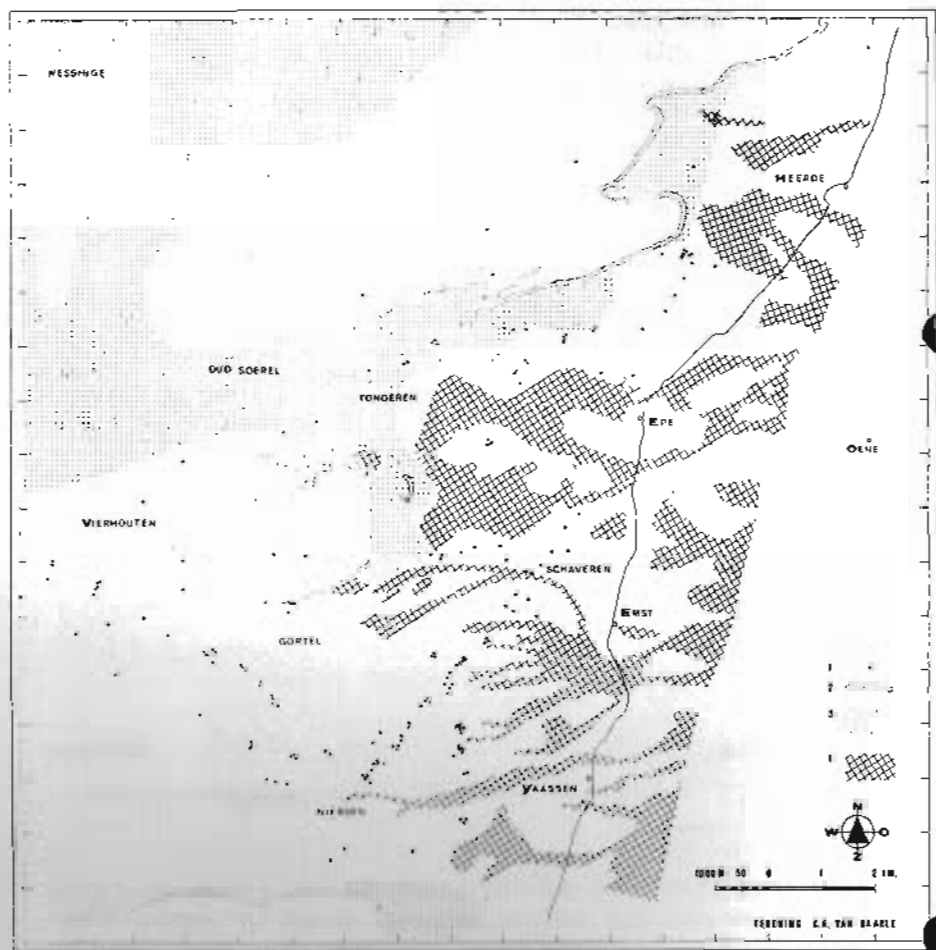
Karresporen en grafheuvels bij Niersen

Met betrekking tot de vraag of we hier met préhistorische wegen te maken hebben, willen we een vergelijking maken met een bewezen préhistorische weg bij het Celtic-field te Vaassen. In 1967 en '68 werd een onderzoek verricht door het R.O.B. te Amersfoort in het Celtic-field te Vaassen. Hierbij kwam aan het licht, dat het akkercomplex uit ca. 500 v. Chr. tot ca. 200 na Chr. aan de noord- en westzijde begrensd werd door een préhistorische weg. Deze weg is te herkennen aan de nog vaag zichtbare karresporen in een heideveld aan de Gortelseweg. Volgens de topografische kaarten van de 19e eeuw bestond deze weg destijds nog. Het opmerkelijke ervan is dat deze préhistorische weg door een grafheuvelveld voert.

in deze relatie zou men kunnen veronderstellen dat er nog meer préhistorische wegen in onze gemeente te vinden zijn, waarvan vermoedelijk een aantal tot ver in de historische tijd in gebruik is gebleven.

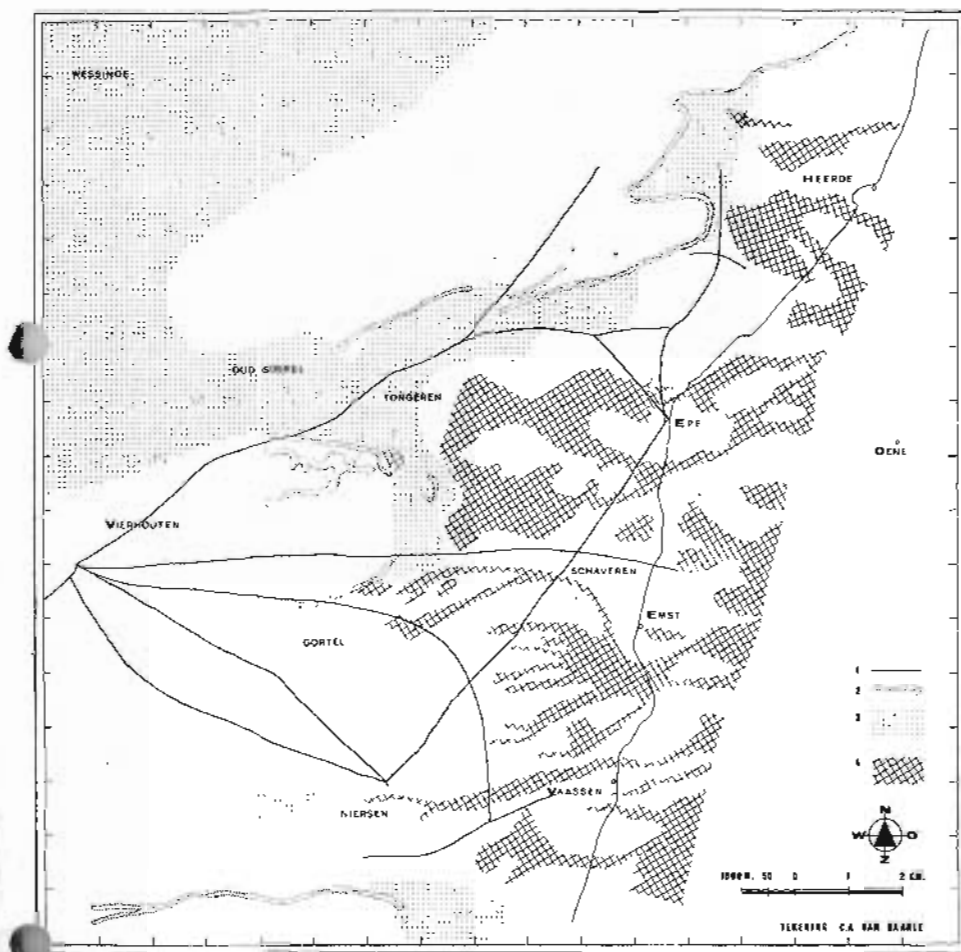

Karresporen en grafheuvels in de gemeente Epe

De verspreiding van grafheuvels op de Noord-oost Veluwe

- 1 grafheuvels
- 2 oude stuifruggen
- 3 dekzand
- 4 voormalig veen en drassige gronden

Vermoedelijke préhistorische wegen

- 1 vermoedelijke préhistorische weg, behalve de weg Heerde - Vaassen
- 2 Oude stuifruggen
- 3 Dekzand
- 4 Voormalig veen en drassige gronden

De weg Epe - Niersen.

Gedeelte uit de kaart van Isaak Tirion, 17e eeuw

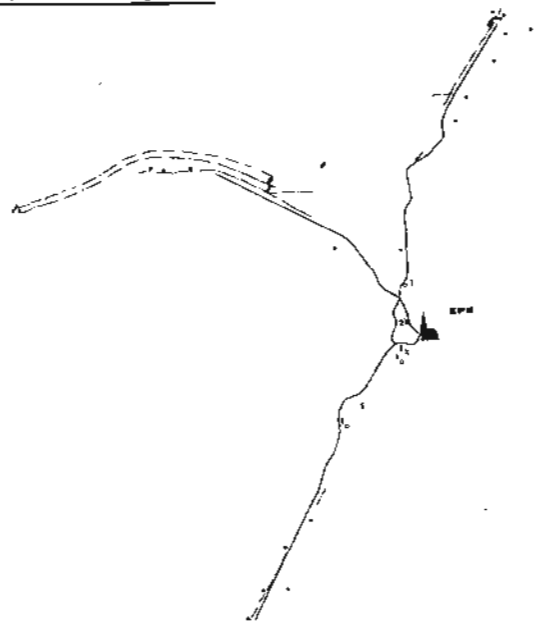
De historische weg Epe - Niersen is te vinden op een kaart uit de 17e eeuw van Isaak Tirion, maar ook op de 19e eeuwse topografische kaarten. Een gedeelte van deze weg bestaat nog als de Oude Wisselseweg, de Kerkstraat, de Woesterweg en een klein gedeelte van de Veldweg in Schaveren.

Deze historische weg vertoont één verschil met de vermoede préhistorische weg. De historische weg loopt vrijwel parallel met de vermoede préhistorische weg van Epe tot Schaveren, maar buigt dan tot 400 m toe in westelijke richting af, om vervolgens weer ten noorden van Niersen op de veronderstelde préhistorische weg te komen. In de heide nabij de Galgenberg te Niersen en in de heide bij het Hanendorp te Schaveren zijn duidelijk karresporen waar te nemen.

Deze veronderstelde préhistorische weg voert langs ruim 37 grafheuvels. Als wij de 10 kleine verdwenen grafheuvels erbij rekenen, die aan de Laarstraat waren gelegen, zijn het er ruim 47, alle op één lijn. Opmerkelijk is, dat de karresporen midden door de in groepjes geplaatste grafheuvels voeren.

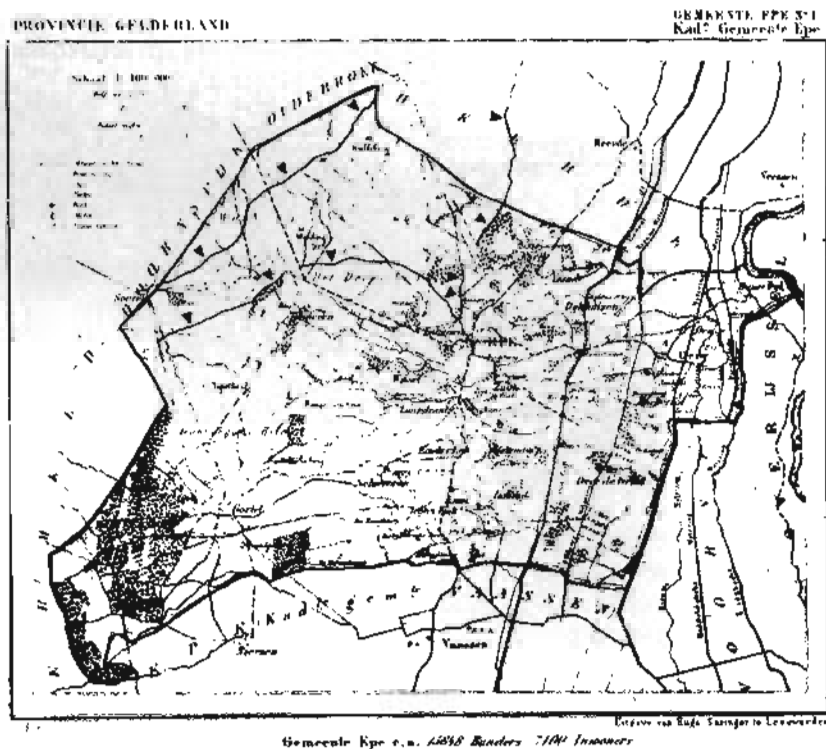
De grafheuvellijn en de karresporen lopen door een smal gedeelte van een beekdal, de Smallertse beek geheten. Hier lag een veengebied tot aan de Gortelse hei, het Pollensche veen. De plek waar de karresporen door het beekdal voeren, heet Schaveren. In 1660 werd het Schafferder genoemd en daarvoor heette het Schaffoerden. Dit betekent Schaaapvoorde of wel doorwaadbare plaats voor schapen. Opmerkelijk is, dat de denkbeeldige grafheuvellijn Epe - Niersen bij Schaveren een kleine knik maakt. Men zou hieruit kunnen afleiden, dat de doorwaadbare plaats Schaveren tot ver in de préhistorie gebruikt werd.

De weg Epe - Tongeren

Karresporen en bestaande oude wegen in en om Epe

- 1 Urnen gevonden hoek Lohuizerweg-Populierenlaan
(volgens G. van Laar)
- 2 Rode aarde in de bouwput van het Arbeidsbureau,
Willem Tellstraat
- 3 Rode aarde gevonden tijdens de bouw van de Van der
Reydenschool
- 4 Vondst van een stenen bijl en een Harpstedterurn aan
de Glorialaan
- 5 't Bijltje, akkermaan op een kaart van 1809: ver-
moedelijk wordt hiermee de vondst van een préhistoris-
che bijl aangeduid
- 6 Roodbruin vuursteenafval, gevonden tijdens de aanleg
van de S9

Topografische kaart uit 1866
Vermoede préhistorische wegen zijn aangegeven met een
driehoekje

Ten noorden van het voormalige Lohuizerveen bij Epe ligt eveneens een hele serie grafheuvels langs een denkbeeldige lijn en ook hier lopen de karresporen langs de grafheuvels langs deze denkbeeldige lijn. Op een topografische kaart van 1866 is deze weg te zien.

Het thans nog bestaande deel van deze weg vormt de Willem Tellstraat en de Burgemeester van Walsemlaan. Het verdere deel is te volgen aan de karresporen in de bospercelen. Daar waar de Koekenbergweg en de Officiersweg elkaar kruisen, zijn ze nog goed waar te nemen.

Opvallend is wel dat slechts enkele karresporen langs de grafheuvels voeren en dat verreweg de meeste evenwijdig op ca. 80 m ten noorden hiervan lopen. Deze vele karresporen lopen over een wat hoger gelegen deel van het landschap. Overigens is dit niet verwonderlijk. Het lager gelegen deel van de karresporen voert nl. over een zone van nat naar droog gelegen gebied aan het voormalige veen. Dit verschil kan men nog duidelijk aan de vegetatie ter plaatse waarnemen.

De denkbeeldige lijn van grafheuvels is tot aan het Vierhouterbos door te trekken.

De karresporen zijn vanaf Tongeren tot Vierhouten in afnemende mate zichtbaar en zijn tenslotte in het geheel niet meer te vinden.

De weg Laarstraat - Gortel

Aan weerszijden van de Langeweg zijn zeer fraaie karresporen te vinden, zij het onregelmatig. Ook deze karresporen voeren langs een reeks grafheuvels. Ook hier valt op, dat de karresporen steeds het hogere deel langs het veen volgen.

Ze voeren door de stuifrug in de heide bij Gortel in de richting Vierhouten.

In de heide bij Gortel zijn meerdere karresporen te vinden die de hier al voorgenoemde kruisen. Eén ervan is de Hanzeweg Doesburg - Elburg. Deze weg dateert uit de 14e eeuw en is gedeeltelijk nog in gebruik. In de gemeente Epe is dit de Elburgerweg tussen Niersen en Gortel. Bij Gortel is het vervolg van deze weg nog te

zien aan de karresporen in de hei, die daar een duidelijke inkeping in de stuifrug maken. De weg is verder te volgen tot bij het Oude Soerel.

Aardewallen in de Gortelse hei

De aardewallen in de Gortelse hei liggen vrijwel evenwijdig aan de verschillende karresporen. We kunnen veronderstellen, dat we hier te maken hebben met in onbruik geraakte akkers die omgeven waren met een aarden wal, gelegen aan de kruisingen van de oude wegen. Scherven die in dit gebied zijn gevonden, dateren o.a. uit de late middeleeuwen, zoals een randscherf van een kogelpot en enige scherven afkomstig uit het gebied van Keulen, het zgn. Pingsdorfaardewerk.

Overigens zijn hier ook préhistorische aardewerkscherven gevonden (zie Ampt Epe, nr. 56). Het is goed mogelijk dat bij deze karresporen in de heide van Gortel de geschiedenis van Gortel is begonnen.

De weg van de Dellen naar het oude Soerel

Vanuit Noordoostelijk Duitsland liep sinds de 12e eeuw een weg naar de Nederlanden, de zgn. Hessenweg. Deze weg vormt thans de gemeentegrens van Epe, Elburg, Oldebroek en Heerde.

Hij maakt een bocht, nl. vanaf de laaggelegen Dellen, over de rug van de Woldberg en vervolgens weer omlaag naar 't Oude Soerel. Dit gedeelte van de Hessenweg is vermoedelijk niet zo oud als die aan de voet van de Woldberg gelegen karresporen. Deze karresporen zijn in feite het verlengde deel van de Hessenweg en beginnen in de Dellen, waar een brons-dépot is gevonden uit de Late Bronstijd (ca. 750 - 650 v. Chr.).

Vervolgens kronkelt de weg door het lage deel van het geaccidenteerde terrein langs één grafheuvel (Epe 36) in de richting van het Oude Soerel. Op deze plaats is de totale breedte van al de karresporen ca. 70 m. In het Oude Soerel zijn aardewerkscherfjes gevonden uit vermoedelijk de Vroege Bronstijd.

Bijzonderheden

Als bijzonderheid op te merken zijn de twee verdedi-

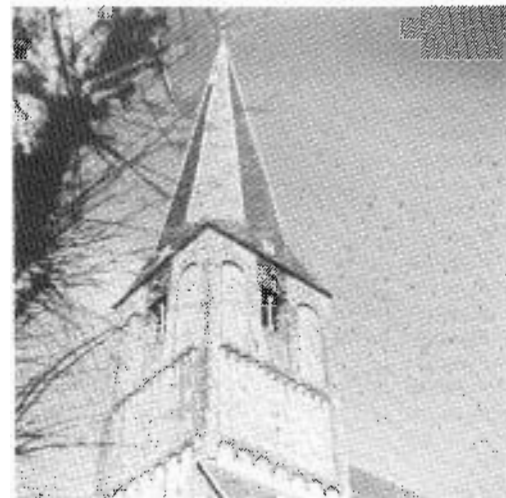
gingslijnes dwars over de karresporen van de Laarstraat - Gortel en die van Epe - Niersen (beschreven in Ampt Epe, nr. 58). Beide lijnes eindigen in het veen. Van de linie bij de Woesterberg is na het onderzoek door J. Butter gebleken, dat er 3 rijen palen, naar het westen gekeerd, in de aarden wal waren geplaatst.

De andere vermoedelijke linie is nog niet wetenschappelijk onderzocht.

Epe

Als wij hier te maken hebben met préhistorische wegen, die als karresporen zichtbaar zijn, gelegen langs grafheuvels en vaak tot ver in de historische tijd in gebruik zijn gebleven, dan mogen we de conclusie trekken dat de ruim 8 eeuwen oude Grote Kerk van Epe gebouwd is op de plaats waar 3 préhistorische wegen bij elkaar kwamen. Deze plaats zal wellicht een religieuze betekenis in de préhistorie hebben gehad. Hieruit zou dan kunnen blijken een bepaalde bewoningscontinuïteit van de prehistorie tot aan de middeleeuwen.

Over dit onderwerp zullen wij het in een volgend artikel hebben.

De toren van Epe

(wordt vervolgd)

C.A. van Baarle.

Veldnamen te Oene (8)

De vrij lange lijst met veldnamen no. 61 Dec. '82 Ampt Epe, kan nog worden uitgebreid, doordat mej. F. Benning Hulfandstraat 9, te Emst, secretaresse van het Polder-district Veluwe, in de oude "Leggers der landerijen onder het kerspel Oene, van 1802 met aanvullingen tot 1835"; en aantekeningen, betreffende betalingen der dijklasten t/m 1814 in Deel I het volgende vond:

Inhoud: "Over de Wolse Wetering"
 "Over de Landgrave"
 "tussen de stroombreed in Wolse Wetering"
 "tussen de Grootte Wetering en Stroombreed"
 (oude nr. 140)

d.p. arch. 717 A.

"tussen de Grootte- en Nieuwe Wetering"
 "tussen de Nieuwe Wetering en de Grift"

zetting 1802:

Oene: 37 hoeven, iedere hoeve 16 morgen.
 dijklasten 10 3/4 st. per morgen.

landerijen: Oostelijk van de Grootte Wetering: vol geld
 tussen Grootte- en Nieuwe: half geld en
 tussen Nieuwe Wetering en Grift: 1/4 geld.

Over de Terwoldse Wetering: 1802	Morgen/hond
den Twijgham; eigendom van 't Feitenhof te Elburg, groot	3 morgen
de Leusbrink; eigendom van Wed. A.J. Beekhuis, Veessen, groot	3 morgen
in de Zielenk; eigendom van De Pastorie van Oen	
2 akkers op de Ziel-enk- De Pastorie van Oen	
de Olda meen (akkers) De Pastorie van Oen	samen 8 morgen
de halve Zompjes ----- De Pastorie van Oen	
de Riethoop ----- De Pastorie van Oen	
Willegenspas van Jan Nijersteen	
tiendens Wijssenkamp of Delle genaamd.	groot: 5 hond
Op Wijssenkamp: (bouwland) van Gerrit Willems Eikelboom	5 m. 2 h.
Bakhuis + Eyerskampje van v. Loman en Merwede samen	3 m. 1/2 h.
2 akkers in de Zielenk, wed. Kroneman + wed. J.B. Eikelboom	1 m.
bouwland de Knibbelakkers.	

Op de Zielenk van M.J. Bakhuis en v. Loman samen 2 m. 4 h.
 Aan de Holtweg van H.K. Logtenberg 2 m.
 J. Loman te Deventer van Bakker
 had Op de Zielenk 2 akkers 3/4 morgen
 aan de Holtweg 2 akkers 1 morgen: H.J. Bakhuis
 Bakhuis Campje 2 morgen: J. Nijersteen
 op de Zandmeen 1/2 morgen: A. Dijkhuizen 1810
 De Boomgaard in de Delle, 1 m. H.J. Bakhuis
 en nog Op de Ruige morgen, 5/4 m. Jan Nijersteen
 samen 6 m.

Op de Zielenk van de kerk te Oen 1 m. 1 1/2 h.
 in de Olde meens, St. Joris Vic. 3 m.
 Het Voorderland, Gerhardus Bos, 7 m. 7 h.
 de Hoek aan de Holtweg, H.J. Beekhuis, 1 m. 4 h.
 Op de Zielenk zijn meerdere eigenaren, samen 4 m.
 De Hofstede het Dijkhuis, huis en hof en 5 akkers
 op de Zielenk
 en op de Oldemeen, 5/4 m. samen 4 m.
 e.e.a. is van Berend Dijkhuizen,
 Erven van Anthony Janssen v.d. Leeuwenkamp
 huis hof en Campjen 1 m. 3 h.
 het Erve de Winterije 2 m.

Mevr. Merwede te Campen.
 had: de Winterije groot 2 m.
 de Voorkampen groot 5/4 m.
 op de Oldemeen, 2 akkers, 1/4 m.
 op de Zielenk, 2 akkers 1 1/2 m.
 op Eijers Campje 1 1/2 m.
 de Sandmeen 1 1/2 m.
 van Werners akkers 2 m.
 op Woniskamp 1 3/4 m.

Den Brink van het Capittel van St. Merien 2 m. 4 1/2 h.
 Woniskamp, A. Dalhuisen 4 1/2 h.
 idem J. Dalhuisen 1 m.
 de Weterings akkers, Geurtje Dijkhuizen 3 h.
 Woniskamp, Cannenburg 2 m.
 de Gouden Bruiloft van de Diaconie van Oen 1 m.
 de halve Ruige, Jan Nijersteen 1 m.
 het Erve van Voorden, van Heer Brouwer 17 1/2 m.
 en de Bonekamp, 5 m.
 een stuk saailand, de stokken, Albt. Logtenberg 2 m.
 Op de agterste Oldemeen, Aalbert Voorhorst 1 m.
 idem van Jan Hengeveld 1 m.

De Oldemeen, Jacob Hengeveld, erven van G.J. Voorhorst 1 m.
 De Oldemeen, Gerrit Reinders Voorhorst 3 m.
 de Zompjes, Jan Schokkenkamp 1 m.
 de halve Zompjes, Hendrik Voorhorst, Lambertssoen 1 m.
 In den Barnbrink, erven Theunis Voorhorst 2 m. 3 h.
 idem van Berents Logtenberg 1 m. 3 h.

Het Stift van ter Hunnip, pagter, B.G. Eikelboom 2 m. 3 h.
 de Paterskamp, L. Voorhorst en anderen ± 10 m.
 In 't Wilde kampje, van heer Brouwer 1 m. 2 h.
 de Halve Rrethoek, van heer Brouwer 1 m. 3 h.

Op 4 namen na t.w. de Twijgham, de Oldemeen, Gouden Bruijft en Paterskamp;
 toch nog 23 winst. Wie weet waar deze landerijen en/of hofsteden liggen resp.
 lagen, daarvan ontvangen we graag bericht.

Verder was er nog een lijstje bij van verkoping van land,
 dat aldus luidde:

No. 1.	<u>De Zeven morgen in 't Voorbroek</u> Ingezet bij Jan Mulder met de hooging	f 701,--
	fam. H. Riphagen	f 810,--
2a	<u>De Doornbosch</u> Ingezet bij Roelof Riphagen met de hooging	f 506,--
	Peter Dijkhof nog	f 40,--
	H. v.d.....	f 40,--
	gem. bij Denzelven op	f 760,--
3a	<u>Evert Gerrits Hofstede ingezet bij</u> Roelof Riphagen, met de hooging van	f 527,--
	hooger nog op	f 50,--
	de slag bij E. Riphagen	f 547,--
4	<u>de Huisstede; Ingezet bij</u> Jan Mulder, met de hooging	f 476,--
	idem, verh.	f 50,--
	Hr. Brouwer	f 790,--
5	<u>Het Achterste Veenland ingezet bij</u> A.G. v. Putten, met de hooging	f 250,--
	Jannes Koster hoogt nog	f 15,--
	gem. p.t. Dijkhof	f 350,--
6e	<u>De Hof van Gt. Oosterbroek</u> ingezet bij denzelven	f 31,--
	Jannes Scholten hoogt	f 25,--
	gem. door Gt. Oosterbroek	f 56,--

7e	<u>Een morgen in het Voorbroek</u> ingezet bij J. Dalhuizen, met de hooging	f 110,--
	denzelven nog.....	f 45,--
	gem. denzelven	f 150,--
8e	<u>Den Langenhof; ingezet bij</u> J. Dalhuizen, met de hooging	f 60,--
	Diakonie te Oene	f 80,--
9e	<u>Hof van Hr. Ter Haar; ingezet bij</u> J. Dalhuizen, met hooging	f 47,--
	? ? onleesbaar	f 65,--

Nu heeft u enig inzicht in de prijzen van toen (+ 1810)

F. Zandstra.

Willem van Tongeren

Vorig jaar verscheen in het Noord Veluws Dagblad een bericht, dat de buurtschap "'t Loar" (bij Vaassen) van plan is een standbeeld op te richten voor Willem van Tongeren. Kort daarop schreef "Alve" ook in het Noord Veluws Dagblad wat over haar herinneringen aan Willem van Tongeren.

Het initiatief van "'t Loar" is prachtig en ik hoop, dat de buurtvereniging erin slaagt het plan te verwezenlijken. Want Willem van Tongeren hoort bij het Laar, hoewel hij er niet vandaan kwam en er ook niet geleefd heeft. Maar het Laar is een nederzetting van zwervers (troesterbinken), zoals de laatste heidenen (zigeuners) die in de 18e eeuw in de bossen van de Veluwe huisden en daar werden uitgeroeid, verbanningen, vervolgd, reizende kooplieden en anderen, die de steden en dorpen waren ontvlucht om een vrij leven te leiden.

Helaas komen er in de verschillende artikelen over Willem van Tongeren nog wel eens fouten voor en wanneer het beeld er komt, zullen toch ook de feiten juist moeten zijn.

Wie was Willem van Tongeren?

Vader Willem van Tongeren en moeder Teuntje Palm hadden 7 kinderen (zie aan het slot van het artikel), waarvan Willem de vijfde was, geboren in Epe, 20 januari 1864, overleden te Beekbergen, 7 november 1942.

Vader en moeder waren "dagloner", d.w.z. het gezin behoorde tot de armste groep van de bevolking. Zij woonden eerst in de buurtschap Norel, daarna in Lohuizen en tenslotte weer in de buurtschap Norel, nl. aan de Dellerweg. In alle gevallen in een plaggenhut die, zoals aan de Dellerweg, langzaam werd omgebouwd tot een

klein landarbeidershuisje, met een deel voor een paar geiten, maar het bleef een armoedig gedoe.

Het huisje aan de Dellerweg, hoek Holleweg, waar de familie van Tongeren woonde.

Later woonde daar Hanekamp en zijn vrouw. En tenslotte Dine van Eek.

Ouderen zullen het huisje herkennen aan de Dellerweg, hoek Holleweg, waar na de familie van Tongeren, vrouw Hanekamp (vrouw kúkelekú) met haar man woonde. En in de dertiger jaren woonde Dine van Eek er, tot het huisje vervallen was en werd afgebroken. (In brand gestoken!)

Vader Willem en moeder Teuntje moesten hard werken om aan de kost te komen en zij probeerden op alle manieren wat te verdienen. Zij werkten in het voor- en najaar bij de boeren op het land, in de winter ging van Tongeren de bossen in om daar te werken (Tongeren en Welna), maar ook om berketakken te halen om bezems te maken. En hei maaien om daar boenders van te

maken. Dat binden kon mooi thuis, daar kon iedereen bij helpen. De verkoop was voor moeder en de kinderen. Zelf ventte van Tongeren met wit zand langs de deur. Wit zand, dat gebruikt werd om 's zaterdags, nadat de keuken gedaan was, figuren mee op de vloer te strooien.

Voor de paar geiten, die op de deel stonden of aan een spikke langs de weg, moest geitevoer ingezameld worden. Dat was moeder haar deel, zij zorgde met de kinderen dat zij voldoende voer hadden voor zich zelf, maar ook voor de verkoop aan haar vaste klanten.

Eén van de vele gezinnen in Epe, die op de onvruchtbare grond woonden en een voortdurende strijd moesten voeren tegen honger en kou.

De kinderen moesten natuurlijk meehelpen zo gauw dat mogelijk was. Van naar school gaan was dan ook nauwelijks sprake.

De dorpsschool van meester Vasseur kostte veel geld en dat was er niet. Bovendien konden de kinderen al vroeg meehelpen op het land en zo een paar centen extra verdienen. Mogelijk, dat zij 's winters wel naar school gingen, daar was het in ieder geval warm, maar ik verwacht het niet. Behalve misschien broer Hendrik, want Willem was in latere jaren vreselijk trots op zijn broer Hendrik die "zo geleerd was!" Nu kon dat in de ogen van Willem al heel gauw, want voor hem was het leren niet weggelegd. Hij was een "eenvoudige van geest", die als kind al graag in de berm van de weg lag te dromen. Hij groeide op als een goedmoedige jongeman, maar wel heel erg eigenwijs. Hij wist precies wat hij wilde en vooral wat hij niet wilde. En werken vond hij maar niks, dat was voor de dommen.

Zoals gebruikelijk werden de jongens en meisjes uit deze gezinnen naar de boer gebracht om daar te werken voor kost en inwoning en een zeer kleine vergoeding (één keer per jaar). Willem heeft verschillende boeren als werkgever gehad, goede en minder goede, maar het werd steeds weer een mislukking. Hij moest werken en dat deed hij niet graag en ook wel verkeerd.

Bij de boeren kwamen op gezette tijden de marskramers aan de deur met textiel, met potten en pannen of met manden, maar vooral de "kissieskeerls" en dat trok Willem.

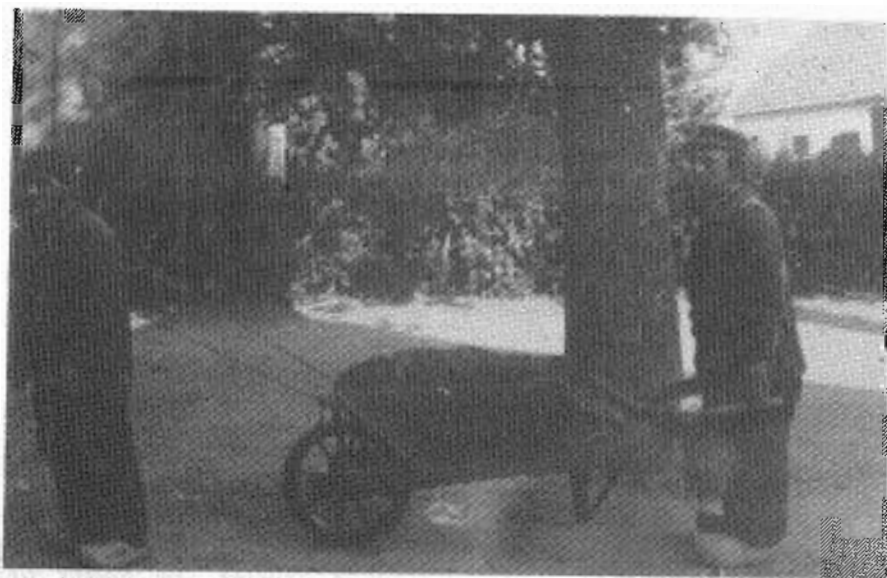
Met een kist (met laden) met klein spul: garen, band, knopen, lucifers e.d., als handel, niet te zwaar en dan een vrij leven. Van boerderij naar boerderij zwerfend, hier en daar een praatje, daar koffie en op bepaalde boerderijen mee met de knechten aan het eten. Dat werd zijn beroep. Vanuit zijn ouderlijk huis aan de Dellerweg zwierf hij op de Oost Veluwe rond en met zijn goedmoedig uiterlijk, zijn eenvoudig praatje, zijn "simpele ziel", werd hij al gauw een goede bekende in deze omgeving.

De grote moeilijkheid was het rekenen. Dat kon hij niet. Hij ging op de grootte van het geld af. Een halve cent was te weinig, die nam hij niet. Centen ging best en de grote cent (de vierduiten of halve stuiver. 2½ cent) dat was het!

Dat een dubbeltje en een kwartje groot geld waren in die tijd, dat ontging hem. 8 losse centen was veel meer dan zo'n klein dubbeltje. Een artikel van 35 cent moest betaald worden met een kwartje en een dubbeltje, anders was het niet goed.

Van zijn moeder had hij enkele zondagsschoolversjes geleerd. Op verzoek zong hij. De pet ging af en een van de oude liedjes werd met overgave gezongen. En rond Koninginnedag werd "Oranje boven" op het repertoire gezet.

Hij had zo een prachtig leven en thuis werd er goed voor hem gezorgd. Maar droeve tijden voor Willem kwamen. Eerst overleed vader, in 1902. Hendrik kwam thuis om moeder te helpen, maar in 1905 overleed ook moeder Teuntje. Hendrik en Willem bleven alleen achter in hun huisje en Willem moest ook thuis helpen. Hendrik kon het niet alleen af.

*De broers van Tongeren met de kruiwagen op 't dorp.
Links Hendrik en rechts Willem.*

Als in 1909 Hendrik, die ongetrouwd is gebleven, ook sterft, blijft Willem alleen en vrij hulpeloos achter.

De diaconie ontfermt zich over hem en hij wordt "bestedeling", d.w.z. de diaconie betaalt kost en inwoning bij een gezin, dat Willem wil opnemen. Dat lukt wel, de gezinnen willen hem best in huis hebben, omdat hij goed gehumeurd is, weinig eisend en veel weg. Wel vindt hij zelf, dat er wel eens iets niet goed gaat. Hij verhuist nog wel eens.

Tot 1923 gaat het goed in en rond Epe. Dan - 3 oktober 1923 - vertrekt hij naar Wiessel, waar een neef woont en waar hij een tijdje in huis komt. Maar ook in Apeldoorn blijft hij de zwerfer. Hij houdt het niet meer uit bij gezinnen en zoekt nu vaak de logementen op. Hij voelt zich daar ook thuis. En de logementhouders (de goede!) zorgen, dat de financiën in orde blijven. Maar er zijn natuurlijk ook andere, die profiteren van Willems goedheid. Op zijn regelmatige zwerftochten moet hij

nogal wat geld krijgen, maar het verdween even vlot weer.

Voor zijn kleding hoeft hij niet veel geld uit te geven. Kleren en schoenen krijgt hij wel. En we zien hem dan met veel te grote kleren, een broek, met een touw om zijn middel opgehouden, de pijpen als een harmonica op zijn schoenen; een veel te wijde jas, waarvan de mouwen veel te lang zijn en in plooiën over zijn handen vallen. Schoenen, te groot, nu een hoge, dan lage, dan weer sierlijke, ook wel twee verschillende. En dan een vette pet schuin op zijn hoofd.

Langzamerhand laat Willem zijn kistje thuis en gaat alleen op pad met een doos, waarin lucifers en wat ander klein spul, en een zak, waarin hij dingen opbergt, die hij krijgt. Hij is zo bekend en sympathiek, dat de verkoop bijzaak is geworden. Bij de verkoop van een doosje lucifers worden de 2 of 3 cent in dank aangenomen en het doosje lucifers wordt ook maar weer in de doos gedaan.

Opvallend is, dat hij zijn hele leven geen last gehad heeft van de jeugd. De jongens lieten hem met rust, scholden hem niet uit en liepen hem zelden achterna.

Ook is het opvallend, dat Willem niet dronk en ook niet rookte. Al het geld, dat hij op zijn tochten "verdiende" werd door anderen beheerd, soms een tijdje door de politie!

In de dertiger jaren, hij is dan rond de 70 jaar, worden de zwerftochten, die vroeger 20 tot 30 km per dag waren, ingekort. En hij neemt de trein terug naar Apeigoorn, wanneer hij in Epe of Heerde op zijn ronde geweest is.

Willem van Tongeren in Epe 1935.

Kort voor de 2e wereldoorlog werd Willem met een gebroken been aan de kant van de weg gevonden. Het is nooit duidelijk geworden hoe het ongeluk gebeurd is. Hij wordt opgenomen in een ziekenhuis in Apeldoorn - een hele gebeurtenis voor hem - en na genezing wordt hij opgenomen in de Hogeland stichting in Beekbergen. Op 75 jarige leeftijd is de klap van de beenbreuk en de gedwongen rust, eerst in het ziekenhuis en daarna op de ziekenzaal van het "Hietveld" teveel voor de oude zwerver. Hij wordt niet meer de oude. Hij blijft op de ziekenzaal, waar hij op 7 november 1942, 78 jaar oud, overlijdt. Op het kerkhof in Beekbergen is hij begraven.

Willem van Tongeren, een goede bekende in deze omgeving, was niet een "dorpsfiguur" maar een "streekfiguur", bekend tussen Beekbergen en Wapenveld. Hij is geboren in Epe en heeft er bijna 60 jaar gewoond, maar Apeldoorn, Vaassen en Epe vinden, dat Willem van Tongeren van "hun" is.

Ik hoop, dat in het centrum van zijn streek - in Vaassen - een blijvend gedenkteken komt voor deze unieke figuur.

G.S. van Lohuizen.

Bronnen:

Gemeente Archief Epe

Kerkelijk Archief Epe

Nieuwe Apeldoornse Courant 12 juni 1962

Noord Veluws Dagblad juli 1983:

"'t Loar ijvert voor een beeld van Willem van Tongeren"

"Et standbeeld" door Alve

Noord Veluws Dagblad 20 jan. 1984

Willem van Tongeren, dagloner, geb. Epe 30 nov. 1821 overl. Epe 14 jan. 1902; zoon van Hendriks Egberts van Tongeren en Petertje van den Burg.

gehuwd te Epe 13 september 1845 met Teuntje Palm dagloonster, geb. Epe 27 maart 1826 overl. Epe 4 maart 1905; dochter van Aaltje Palm. vader onbekend.

kinderen:

Hendrikje geb. Epe 27 september 1843

Albert geb. Epe 6 december 1850

Petertje geb. Epe 16 januari 1858 overl. Epe 4 mei 1860

Peter geb. Epe 21 september 1861, overl. Epe 19 maart 1865

Willem geb. Epe 20 januari 1864 overl. Beekbergen 7 november 1942

Hendrik geb. Epe 13 februari 1868, overl. Epe 11 april 1909

Teuntje geb. Epe 21 september 1870, overl. Epe 6 oktober 1886

De huwelijksacte van Willem van Tongeren en Teuntje Palm (1845) is door hun zelf in keurig schrift ondertekend.

In Memoriam Ds. J.L. Keijzer

Tot onze ontsteltenis werd ons in december 1983 bericht, dat ds. J.L. Keijzer, nog slechts een paar maanden werkzaam als predikant op Vlieland, was overleden.

Nader bericht hierover ontvingen we van de scriba van de Ned. Herv. Kerk op Vlieland, de heer D. v/d Veen. Deze deelde mee, dat de heer Keijzer op 5 september moest worden opgenomen in het Diaconessenhuis te Leeuwarden. Operatief ingrijpen bleef zonder succes. Op 30 november overleed hij aan een ongeneeslijke ziekte.

Op 3 december werd hij begraven dicht bij de muur van de kerk tegenover de kansel. De brief van de heer Van de Veen eindigt als volgt: "In de zeer korte tijd van zijn werkzaam leven op Vlieland ondervond hij veel waardering van veel Vlielanders en kerkeraden".

Ds. Keijzer, die zijn jeugd in Epe doorbracht, was de zoon van de bekende en geachte voorganger van de Goede Herderkerk in Epe. Volgens eigen zeggen een gelukkige jeugd.

Van zijn serie artikelen over de Vaassense non Hermen van Mekerem en de Moderne Devotie hebben we slechts 3 afleveringen kunnen publiceren. De rest is (waarschijnlijk) niet klaar gekomen. Hij had het voornemen ook nog een aantal herinneringen van hem en zijn vader over de "Kerk" van Zuuk te publiceren in ons Mededelingenblad. Het is er, helaas, niet van gekomen.

Wij wensen zijn familie en vrienden alle sterkte toe.

Mieperdemopsanté

De heer Th. W. Scholten te Arnhem stuurde onderstaande brief aan de heer Van Lohuizen die we gaarne publiceren:

"Mijn broer, G.J. Scholten, was destijds, dat wil zeggen omstreeks de jaren 1916 - 1918, onderwijzer aan de Geerstraatschool te Vaassen. Later is hij vertrokken naar Amsterdam.

Van hem hoorde ik, dat in een klein schooltje in een buurtschap daar in de buurt (kan het Wenum zijn geweest, of Gortel of de Vecht of Beemte of Zuuk?) de kinderen als ze naar het toilet moesten, hun vinger opstaken en dan de volgende uitdrukking gebruikten: "MIEPERDEMOPSANTE".

Dit zou nog uit de Franse tijd dateren en een verbastering zijn van de vraag: Puis-je m'absenter.

Wellicht is dit wel bij u bekend, maar het leek me toch te interessant om het in het vergeetboek te laten raken. Vandaar dat ik dit even aan u wil doorgeven."

Th. W. Scholten.

Hartelijk dank, meneer Scholten.

Wie kan ons hierover nog iets meer vertellen?

Van de Redactie

"Grote belangstelling voor lezing over tuin Het Loo"

Onder deze kop geeft het Noord Veluws Dagblad van 25 november 1983 een verslag van de lezing van de heer H.R. Barkhof, tuin- en landschapsarchitect bij de Dienst Landelijke Eigendommen te Apeldoorn.

Deze lezing werd georganiseerd door vier verenigingen in Epe, te weten:

de Historische vereniging Ampt Epe,
de Noordveluwe Bouwkring,
de Stichting Behoud,
en de Kon. Mij. Tuinbouw en Plantkunde.

Het Noord Veluws Dagblad schrijft hier verder o.a. over:

"De heer Barkhof kon aan de hand van oude tekeningen iets vertellen over de architectuur van de tuinen, zoals die er vroeger moeten hebben uitgezien. Bevestigingen daarvan zijn bij de reconstructies veelvuldig boven water gekomen in de vorm van fundamenten, oude waterlopen e.d. Ook over het paleis in zijn oorspronkelijke vorm gaf hij aardige details; zo was Het Loo het eerste gebouw in Nederland waarin schuiframen werden toegepast. Hoe nauw gebouw en tuin bij elkaar werden aangepast, bleek uit de vormgevingen, die zowel in de tuinaanleg als in de versieringen op de plafonds in de zalen van het gebouw terug te vinden zijn.

Bij de reconstructie van de tuinen werd zeer serieus te werk gegaan. Zo zijn ook oude planten weer opgespoord en teruggehaald. Bij een Franse kweker werd het materiaal voor de buxushaagjes gevonden, in de variëteit, zoals die vroeger voorkwam. De buxus werd in massale hoeveelheden geïmporteerd na eerst aangepast te zijn aan het Nederlandse klimaat.

De heer Barkhof waarschuwde zijn toeschouwers dat zij bij een bezoek aan de tuinen met wat andere ogen de aanleg en beplanting moeten bekijken dan bij de heden-

daagse aanleg. De planten in de tuinen van Het Loo staan allemaal afzonderlijk te groeien en te bloeien, allemaal met enige tussenruimte uitgeplant. Vroeger was het gewoonte om elke plant een eigen plekje te geven en niet, zoals nu, in groepjes bij en tegen elkaar. Tijdens het tweede gedeelte van de avond liet de heer Barkhof dia's zien van de tuinen, de reconstructies en het paleis". Noord Veluws Dagblad 25-11-1983

Zwolle heeft nu ook een historische vereniging.

Na een voorbereiding van ongeveer een half jaar door enkele historisch geïnteresseerde Zwollenaren, is op 15 december 1983 de "Zwolse Historische Vereniging" tot stand gekomen.

Op 3 februari 1984 werd, door de voorzitter van de nieuwe vereniging, de heer N.D.B. Habermehl, in aanwezigheid van veel belangstellenden, een exemplaar van het eerste nummer van het verenigingsorgaan, de "Nieuwsbrief" aangeboden aan de Zwolse wethouder, de heer Okkels.

Deze prees het initiatief van de werkgroep en wenste de nieuwe vereniging namens het gemeentebestuur veel succes toe.

Het ligt in de bedoeling vier keer per jaar een "Nieuwsbrief" te publiceren en bovendien éénmaal per jaar een Jaarboek te laten verschijnen, voor de eerste maal eind 1984.

De eerste "Nieuwsbrief" ziet er, zowel wat de inhoud als de uiterlijke verzorging betreft, uitstekend uit.

Wij wensen onze Zwolse zustervereniging, die van start is gegaan met ongeveer 150 leden, veel succes toe met het opsporen en publiceren van feiten en gebeurtenissen uit de rijke Zwolse historie.

De secretaris van de Z.H.V. is:
J. Hagendoorn,
p/a Wipstrikkerallee 176,
Zwolle.

R. Paasman

Van den Burg

Tijdens mijn afstammingsonderzoek is mij gebleken, dat mijn voorouders in 1812 de geslachtsnaam Van den Burg hebben aangenomen.

Deze naam werd echter al omstreeks 1700 gebruikt; weliswaar op verschillende manieren geschreven, zoals Van den Burg, Opden Burgh, Van den Burgh en Op den Borgh.

Aangezien de Buurtschap Wissel veelvuldig voorkomt houdt de naam Van den Burg vermoedelijk verband met "Burger Enk" en/of met de naam "Den Burg" van een boerderij, welke aan de Burgweg moet hebben gelegen.

Deze boerderij zou, naar men zegt, ongeveer 40 jaar geleden afgebrand zijn.

Indien er lezers of lezeressen zijn, die over het ontstaan van de namen "Burger Enk" en/of "Den Burg" iets meer weten, of die over de brand van "Den Burg" e.e.a. kunnen vertellen, dan zou ik dat graag van hen vernemen.

Bij voorbaat vriendelijk dank.

E.J. van den Burg,
Tichelaarsdonk 152,
7326 AX Apeldoorn.
Tel.: 055 - 337700

Mijlpalen

Voor de geschiedenis van Epe (1969 en 1970)

(De vorige serie werd gepubliceerd in Mededelingenblad, nr. 49).

- 1969 (jan.) Afbraak van het oude station van Epe
- 1969 (1-2) Gildeschool 10 jaar
- 1969 (1-3) Opening Esso-servicestation van E. van Esse aan de Beekstraat
- 1969 (6-3) Mevr. Eveleens onthult muurdecoratie in de Goede Herderkerk (door G.W. Visser naar ontwerp van Haarij Meek.)
- 1969 (16-3) Gereformeerd Kerkkoor "Halleluja" in Epe bestaat 50 jaar
- 1969 (21-3) Verzorgingsflat "Eper Veste" officieel geopend
- 1969 (26-3) Boomplantdag
- 1969 (16-4) Eerste steenlegging nieuwe Sporthal Hoge Weerd
- 1969 (25-4) Winkelpand Slijkhuis uitgebreid
- 1969 (25-4) Eerste steenlegging "De Heuvel", villa Sweerts de Landspark
- 1969 (8-5) Opening Prinses Marijke-school na uitbreiding
- 1969 (27-7) Aart Brouwer overleden
- 1969 (12-9) Opening Sporthal "Prins Willem Alexander" der
- 1969 (10-10) Prins Bernhardtoren opgeblazen
- 1969 (24-10) Kleuterschool "Rozemarijntje" geopend
- 1969 (29-10) Heerde krijgt eigen wapen

- 1969 (5-11) Opening pand Firma Jonker
 1969 (20-11) Hoogste punt bereikt van de bouw van het
 het nieuwe Raadhuis
- 1970 (4-1) Tandarts M. Schudel sr. overleden
 1970 (23-1) De Nijverheidsschool aan de Willem Tell-
 straat, herdenking 50-jarig bestaan
- 1970 (27-2) Opening verbouwde "Vijverhof" aan de
 Vijverlaan
- 1970 (2-3) Hoogste waterstand in de IJssel gemeten
 sinds 1926
 Van Ark fabrieken N.V. bestond 50 jaar
 Sloop van het roemruchte hotel-restaurant
 Cannenburgh
 Begin riolering en reconstructie van de
 Haverkampsweg
- 1970 (2-4) Nieuwe brug over de Evergunne of Nieuwe
 wetering in Wapenveld in gebruik genomen
 Eerste steen gelegd voor de kleuterschool
 "Het Lijstersnest" te Vaassen, geopend 30
 september
- 1970 (17-4) Bezettingsexpositie in Hagedoornsplaats
 geopend
- 1970 (10-6) Opening gebouw Brandwaarborgmaatschappij
 aan de Beekstraat
 Eerste steen gelegd van het Dorpshuis "De
 Hezebrink" te Emst, geopend 12-12
- 1970 (15-6) IJzergieterij "Vulcanus" in Vaassen viert
 50-jarig bestaan
- 1970 (18-6) Grootste bosbrand bij "'t Harde", ontstaan
 op het Schietkamp Oldebroek
- 1970 (-8) Vernieuwing dorpskern Epe met markt
 1970 (16-8) Intrede Ds. J.C. van Egmond in de Gerefor-
 meerde gemeente te Epe
- 1970 (17-8) Opening dagschool voor bezigheidstherapie
 van het Rode Kruis op Huize Norel
- 1970 (-9) Bloemententoonstelling "Ridderspoor" 70
 georganiseerd door de N.M.T.P. op de
 Cannenburg

- 1970 (12-9) Toogdag Nederlandse Baptisten te Epe
 Vredesweek van de Raad van Kerken in Epe
 1970 (-10) Tentoonstelling in Epe en Vaassen door "De
 vier dorpen" van ingezonden gevelversieringen
 Begin bouw nieuwe winkel van Albert Heyn
 aan de Markt
 1970 (4-12) St. Nicolaas opent de vernieuwde Kerkhof-
 brug in Oene

P.E.B.

Boeken-nieuws

De Broedbevolking van het Landgoed De Scherpenberg.

door: P.W. Schermerhorn.

uit: Gelders Landschap, jrg. 4, nr. 3, sept. '82.

De Landbouw in de Gemeente Apeldoorn, tijdens de Agrarische Depressie 1880 - 1897.

door: W. Liefers.

Bijdrage in Bullitin Felua, aug. '83, pag. 3 - 8, okt. '83, pag. 19 - 26, nov. '83, pag. 35 - 39 en wordt vervolgd.

De invloed van de landbouwcrisis op de produktie van de zandboeren op de Veluwe. De weg van landbouw en veeteelt naar akkerbouw in dienst van de veeteelt in die jaren.

De Sprengen en Sprengengebeken van de Veluwe; Ontstaan, beheer en watervoorziening.

door: ir. IJzerman.

uitg.: Kon. Ned. Natuurhistorische Vereniging, Hoogwoud (N-H) 1982; 74 blz. afb., lit. opg., losse bijl., overzichtskaart; f 9,60.

Een beschrijving van het ontstaan; de hydrologie; het beheer van de sprengengebeken op de Veluwe. Het onderwerp wordt uit natuur-historisch gezichtspunt behandeld.

Een overzicht van 53 nog bestaande sprengengebeken geeft veel informatie.

Prisma Wegwijzer Gelderland.

uitg. Spectrum Utrecht/Antwerpen, 1983, Prisma pocket 2096; 144 blz.; afb.; f 9,90;

ill. Diet van Beek.

Een toeristische gids met landschapsbeschrijving, geschiedenis, volksgebruiken en -verhalen en streekgerechten.

Archeologie in Gelderland.

door: R. Borman.

uitg. Terra Zutphen 1981.

Dit boek geeft een overzicht van de geschiedenis van de Gelderse archeologie van de Middeleeuwen tot heden. Voorts wordt er aandacht besteed aan verschillen — de pre- en proto- historische tijdperken.

Achterin een uitgebreide literatuurlijst en opsomming van de Gelderse musea met archeologische collecties.

Het kasteel De Cannenburgh gerest. ureerd en heropend (Cannenburgh restauré et reouvert).

door: J.C. Bierens de Haan.

in: Maison d'hier et d'aujourd'hui (Woonsteden door de eeuwen heen) 1983 nr. 53 mrt.-blz. 73 - 83, afb. lit.opg.

Het Cannenburgher bos en zijn "vele trotsche boomstammen".

door: J.C. Bierens de Haan.

uit: Gelders Landschap, jrg. 4 nr. 1 n. t 1982.

Elegance uit de achttiende eeuw in de Cannenburgh.

door: K. Goringa.

uit.: Zutphens Dagblad, 26 juli 1982.

De familie van Isendoorn à Blois en de verpachting van de Vaassense Watermolens.

door: S.W. Verstegen.

uit.: Gelre nr. 73 1982.

De invasie van het Huis Cannenburgh in 1590.

door: R. Hardonk.

uit.: Gelre, nr. 70 1978/79 pag. 55 - 78.

D. te Riele.